

HFAB-byrån 2008–2011

En genomförandevärdering av ett projekt för
långtidsarbetslösa i Halmstad finansierat av
Europeiska socialfonden

Ronny Severinsson

Sektionen för Hälsa och Samhälle
Högskolan i Halmstad

Förord

I mars 2009 kontaktades Högsolan i Halmstad av Helene Blomberg och David Ling från HFAB-byrån. Det var en förfrågan om Högsolan under en längre period kunde göra följeforskning eller med andra ord en genomförandeutvärdering av HFAB-byrån, ett arbetsmarknadsprojekt för långtidsarbetslösa. Projektet finansierades av Europeiska socialfonden.

Jag fick ansvar för att utföra utvärderingen som redovisas i denna sammanfattande rapport. Jag vill tacka Hans Bengtsson vid Högsolan i Halmstad som förmedlade kontakten. Tack också till alla vid HFAB-byrån och övriga berörda, det har varit ett givande samarbete. Slutligen ett riktigt varmt tack till alla de intervjupersoner som i tålmodiga samtal med mig har skapat underlag för denna rapport. Det har varit många spännande möten.

Halmstad 3 juni 2011-06-22

Ronny Severinsson
fil. dr journalistik och masskommunikation

Innehållsförteckning

	sida
1. INLEDNING	2
1.1 Utvärderingens syfte och upplägg	2
1.2 Urvalet	3
1.3 Intervjuerna	4
2. RESULTAT	6
2.1 HFAB-byrån fyllde ett tomrum	6
2.2 Samarbetet med Arbetsmarknadsenheten	7
2.3 Kommunikationen mellan handledare och deltagare	7
2.4 Aktivitetsgruppen	8
2.5 Träning i svenska	9
2.6 Friskvårdsaktiviteter	10
2.7 Jämställdhet och forumteater	10
2.8 Yrkesintroduktioner och praktikplatser	11
2.9 Den sociala aspekten	12
2.10 Målsättningarna	13
3. SLUTSATSER	15
3.1 Lämnar HFAB-byrån ett tomrum efter sig?	16
Referenser	17
Bilaga 1 Sammanfattning av fem intervjuomgångar	
Bilaga 2 Sammanfattande stödanteckningar från fem intervjuomgångar	
Bilaga 3 Sammanfattning intervjuer med handläggare på Arbetsmarknadsenheten	
Bilaga 4 Intervjufrågor till handläggare på Arbetsmarknadsenheten	
Bilaga 5 Intervjufrågor till deltagare	

1. INLEDNING

Detta är en utvärdering av ett arbetsmarknadsprojekt för långtidsarbetslösa personer med försörjningsstöd som kallas HFAB-byrån. Projektet har drivits av det kommunala fastighetsbolaget HFAB (Halmstads Fastighets AB) i samverkan med kommunens Arbetsmarknadsenhet från 1 maj 2008 till och med 30 april 2011. Även Arbetsförmedlingen och kommunens Utbildningsförvaltning har ingått i samarbetet. Projektet har varit förlagt till Arbetsmarknadsenhetens kompetenscenter (Haldahuset) och man har även haft en lokal (24:an) som tillhandahållits av HFAB i centrala Halmstad för den s.k. aktivitetsgruppens dagliga verksamhet.

HFAB-byrån har varit inriktad på olika aktiviteter, allt från att stärka deltagarnas självförtroende och samhällskunskaper till individuellt jobbsökande och språkutbildning, yrkesintroduktioner och praktikplatser. Utgångspunkten har varit att deltagarna skulle kunna utgå från sin egen nivå och utvecklas i sin egen takt. En viktig del var att utnyttja fastighetsbolagets nätverk med privata entreprenörer för att få fram praktikplatser. Målsättningen var att få ca 450 arbetslösa deltagare i åldern 25-64 år under hela projektperioden.

HFAB-byrån har finansierats av den Europeiska socialfonden (ESF) inom Europeiska Unionen. Tilldelningen av medel innebär också att projektet skulle utvärderas. HFAB-byrån valde att låta göra en extern utvärdering och ett avtal med Högskolan i Halmstad upprättades i mars 2009.

1.1 Utvärderingens syfte och upplägg

Huvudsyftet med utvärderingen är att belysa deltagarnas synpunkter på vilka faktorer som påverkat projektet positivt eller negativt. Det är således "mjuka" eller kvalitativa värden som står i fokus medan kvantitativa faktorer som rör antal deltagare, hur många som deltagit i olika insatser, fått praktik, gått vidare i arbete och andra s.k. fysiska och finansiella indikatorer faller utanför den här utvärderingen (Jansson 2008 kap 5).

Några av de mätbara projektmålen som uppgavs i projektets ansökan till ESF kommer dock att belysas inom det urval av deltagare som har intervjuats. Det handlar om fyra mål.

1. Minst 80 procent av deltagarna ska efter avslutad projektperiod uppleva att deras livssituation har förbättrats.
2. Minst 80 procent av deltagarna ska uppleva att deras ställning på arbetsmarknaden har stärkts.
3. Minst 80 procent av deltagarna ska uppleva att de har en starkare tilltro till sin egen förmåga att påverka sin livssituation.
4. Minst 100 procent av deltagarna ska ha medverkat i jämställdhetsutbildning

Uppläggningsen av utvärderingen har utgått från de rekommendationer som ges i svenska ESF-rådets handledning för uppföljning och utvärdering inom Socialfonden 2007-2013 (Jansson 2008). Den utvärderingsmetod som lyfts fram i Socialfondsprogrammet och som därför har valts är "Ongoing Evaluation" som på svenska brukar benämnas

genomförandeutvärdering eller följeforskning (eller formativ utvärdering). Metoden syftar till att kontinuerligt stödja projektet i sitt utförande (ibid. s. 2-3). Detta innebär att det löpande görs intervjuer med deltagare och att resultaten redovisas löpande till ledningen och samtliga medarbetare i projektet. Utvärderingen kan således fungera som ett ”bollplank” under projektets gång och tjäna som underlag för beslut om större eller mindre förändringar i projektets arbetsmetoder och genomförande.

Vi kom gemensamt fram till en uppläggning med fem olika intervjuomgångar som var och en omfattade intervjuer med sju deltagare. Eftersom projektet hade haft en trög start gjordes den första omgången i maj 2009. De följande genomfördes med 4-6 månaders mellanrum (se tabell 1 nedan). Resultaten från varje omgång sammanställdes direkt och redovisades både muntligt och i löpande skriftlig dokumentation (bilaga 1 och 2) för samtliga medarbetare i projektet. Vid ett par redovisningstillfällen deltog även andra aktörer i projektet, dels från Arbetsmarknadsenheten, dels från Arbetsförmedlingen. Diskussionerna vid dessa möten blev också ett utbyte i linje med utvärderingsmetodens målsättning och bidrog med viktig information till utvärderingen. Detsamma gäller den avslutningsworkshop som hölls den 1 april 2011 med tio presentationer innehållande sammanfattande intryck från HFAB-byråns verksamhet och med många inbjudna besökare som hade olika anknytning till och intresse för projektet.

För att skaffa ordentliga kunskaper inför deltagarintervjuerna inleddes utvärderingen med att de båda handläggarna på Arbetsmarknadsenheten som anvisade arbetslösa personer med försörjningsstöd till HFAB-byrån intervjuades. Det var samtidigt ett tillfälle att göra en inledande utvärdering av samarbetet mellan de båda huvudaktörerna i projektet.

1.2 Urvalet

Urvalet till varje intervjuomgång har gått till så att HFAB-byrån har tagit fram en förteckning över ett begränsat antal deltagare som var lämpliga att intervjua med hänsyn till aktuell inskrivning i projektet, språkförmåga, att de medverkat i olikartade aktiviteter och projekt och att de bedömts ha förmåga att komma med olika synpunkter, såväl positiva som kritiska. Ur förteckningen har sedan gjorts ett s.k. kvoturval med syfte att få en jämn fördelning mellan kvinnor och män, invandrare och svenskar samt intervjupersoner som medverkat i aktivitetsgruppen och som varit ute på arbetspraktik. Fördelningen framgår av tabell 1.

Tabell 1 Intervjupersonernas fördelning efter kön, etnicitet och aktivitet i HFAB-byrån (antal)

Intervju-omgång	Kvinna	Man	Invandrare	Svensk	Praktik-deltagare	Aktivitets-deltagare	Totalt
Maj 2009	3	4	3	4	2	5	7
Nov. 2009	3	4	3	4	2	5	7
April 2010	4	3	3	4	6	1	7
Okt. 2010	5	2	3	4	2	5	7
Feb 2011	4	3	4	3	6	1	7
Totalt	19	16	16	19	18	17	35

Totalt sett uppnåddes en jämn fördelning medan vissa intervjuomgångar hade tyngdpunkt på deltagare i aktivitetsgruppen och andra på praktikdeltagare. Uppdelningen är inte helt rättvisande såtillvida att nästan alla praktikdeltagare också har deltagit i aktivitetsgruppen kortare eller längre tid. Drygt hälften av de intervjuade har varit på praktikplats. I sista omgången fanns det så få tillgängliga deltagare att intervjuas att en person som inte var inskriven men tidigare varit ute i praktik rekryterades till intervjun.

Det finns naturligtvis risker med att det projekt som utvärderas är med och påverkar urvalsramen för intervjuerna. Men karaktären på projektet gör det orimligt att ta fram ett helt slumpmässigt urval bland alla deltagarna. De skrivs ut och in med kort varsel, språk- och uttrycksförmågan kan vara mycket begränsad och den sociala situationen besvärlig. Vid några tillfällen kom ingen till det avtalade mötet och ny intervjutid fick ordnas ett par gånger medan den tilltänkta intervjupersonen i ett par fall fick ersättas med en annan projektdeltagare.

En av de risker man får räkna med är att antalet personer som är positiva till projektet kan bli överrepresenterade vid den här sortens urval. Bedömningen är att det inte varit ett större problem i det här fallet. Eftersom det handlar om en genomförandevärdering har man från HFAB-byråns sida varit intresserade av att få in alla typer av synpunkter för att förbättra projektet. I inledningen av varje intervju framhölls värdet av att få ta del av både positiva och negativa synpunkter och att dessa skulle framföras till projektmedarbetarna direkt, så att det innebar en möjlighet göra sin röst hörd för att förbättra projektet både för intervjupersonerna själva och för kommande deltagare. Samtliga uppskattade detta och det skapade en bra intervjusituation.

1.3 Intervjuerna

Intervjuerna genomfördes i de lokaler där projektet höll till samt i ett par fall ute på praktikplatser. De varade i allmänhet mellan 45 minuter och en timma beroende på hur talföra svarspersonerna var.

Den metod som användes var ostrukturerade och ostandardiserade intervjuer (Patel och Davidson 2003). Att de var ostrukturerade innebär att svarspersonerna tillfrågades om flera frågeområden och frågeföljden och ordvalen avgjordes av intervjusituationen och informanternas svar. Att de var ostandardiserade betyder att intervjuerna utfördes som en konversation med öppna svar. För att skapa en avslappnad situation användes inte bandspelare utan svaren antecknades i ett litet block.

Frågeområdena finns uppställda i en frågeguide med specifika frågor för varje område. Den användes vid behov och utvecklades efterhand som projektet utökades med nya aktiviteter. Den grundläggande guiden med sex olika frågeområden, personlig bakgrund, arbetslivsbakgrund, förväntningar, syn på verksamheten i projektet, den sociala aspekten och framtidsperspektiv finns med som bilaga 5. Idéer till enskilda frågor inom de olika områdena inhämtades genom en litteraturgenomgång av liknande utvärderingar (bl.a. Bengtsson 1997, Hildingsson, Carina och Bäckstöm Ingegård 2005, Framtidsutbildning 2006 och Petäjä 2007).

Intervjuerna inleddes med att jag presenterade mig själv, berättade om syftet och uppläggningsen av utvärderingen. De fick veta att det inte var avsikten att redovisa vem som sagt vad men att det samtidigt var svårt att garantera anonymitet efter som det var så få personer som intervjuades i varje omgång och att handledarna vanligen lärt känna de enskilda

deltagarna och deras situation ganska väl. Ingen tyckte att det var problematiskt. En del började omedelbart berätta om och ge synpunkter på projektet, men oftast fortsatte samtalet med att handla om intervjupersonernas personliga bakgrund och arbetslivsbakgrund.

Det märktes tydligt att intervjupersonerna har en viss vana att redogöra för sin bakgrund och sociala situation inför olika myndighetspersoner. De flesta var mycket frispråkiga och flera gånger fick jag försiktigt styra samtalet bort från alltför detaljerad personlig information till andra frågeområden. Med tanke på deras sociala bakgrund som inbegriper många möten med olika myndighetspersoner kan man möjligen tro att de kanske har en tendens att ge sådana svar som de tror att motparten förväntar sig av dem. Det verkade dock inte som att någon friserade sina svar. Större problem var att en del inte var vana att uttrycka sina åsikter eller att de inte kom ihåg aktiviteter som de deltagit i eller att de hade svårt att koncentrera sig under hela intervjun. Ibland när någon svarade oengagerat att "det är bra" kunde man märka att det var för att komma vidare i intervjun. Detta noterades i anteckningarna och redovisades i den löpande dokumentationen. Den personliga intervjusituationen har den stora fördelen att man kan läsa av kroppsspråket, i synnerhet när det gällde positiva svar gick det ofta att läsa av uppriktigheten när ansiktet hos svarspersonen lyste upp.

Ett annat problem var att en del talade dålig svenska. Det fanns dock ingen anledning att anlita tolk. De smärre missförstånd som kan utläsas i svarsanteckningarna har ingen inverkan på resultaten i utvärderingen.

Intervjuerna fick en tydlig karaktär av det som brukar kallas aktionsforskning. De blev en intervention eller med en enklare term ett inslag eller en aktivitet i projektet (jfr Koch & Kralik 2006). Det var en ny erfarenhet för många att de spelade en viktig roll vid intervjuerna inte bara för utvärderingen utan också för att de upplevde att de kunde vara med och påverka projektets utveckling för framtida deltagare.

2. RESULTAT

Resultatredovisningen är en sammanställning som både utgår från det sammanfattande materialet som redovisas i bilagorna och från det mer detaljerade materialet i anteckningarna från intervjuerna. Termerna informant och respondent används som synonyma beteckningar på svarspersonerna.

2.1 HFAB-byrån fyllde ett tomrum

HFAB-byrån verkade under en period med stora svängningar på arbetsmarknaden. Inledningsvis såg det ljust ut, t.ex. förutsättningarna att ordna praktikplatser. Sedan kom en plötslig och mycket djup lågkonjunktur och därefter skedde en långsam återhämtning. Detta mönster kan också avläsas när man ser till urvalet av deltagare i den här utvärderingen. Först bestod det av personer som var långt från arbetsmarknaden av skilda orsaker som språksvårigheter och sociala problem av olika slag. Sedan ingick det lite fler resursstarka personer, t.ex. nyutexaminerade högskolestudenter som hamnat i försörjningsstöd. Därefter ökade antalet resurssvaga personer igen i intervjugrupporna.

Totalt sett kan en tredjedel av de intervjuade sägas stå mycket långt från arbetsmarknaden och därtill ha en mycket komplicerad social bakgrund och svår social situation. Om detta speglar sammansättningen av samtliga deltagare i projektet så har det naturligtvis ställt stora krav på anpassning och flexibilitet i handledargruppen (jfr Engstrand, Andersson och Vesterberg 2010). Det framstår i en samlad bedömning av intervjusamtalen att HFAB-byrån har klarat av att hantera dessa krav.

Att HFAB-byrån har fyllt ett tomrum i en tid med mycket turbulens på arbetsmarknaden och förändringar i arbetsmarknadspolitiken bl. a. gentemot studenter och långtidsarbetslösa är det starkaste sammanfattande intrycket från intervjuerna med deltagarna i projektet. De mest talande exemplen kommer från den sista intervjuomgången där ett par deltagare berättade att de sökte sig till byrån även efter att de blivit utskrivna, för att upprätthålla den regelbundna personliga kontakten med den arbetsförmedlare respektive svensklärare som var knuten till projektet.

Många informanter har lyft fram det positiva i att få regelbunden kontakt med en engagerad arbetsförmedlare med fokus på jobbsökande. Knappast någon informant sade sig ha erfarenhet av att tidigare fått någon större hjälp från Arbetsförmedlingen (jfr Borgman och Torstensson 2010 s. 17). Den uppfattas snarast som en diffus myndighet där man måste registrera sig men sällan lyckas få varaktig kontakt med någon handläggare. De enda positiva omdömena om Arbetsförmedlingen kom från två personer som hade kontakt med handläggare för att få hjälp med en offentligt skyddad anställning (OSA).

HFAB-byrån har således lyckats överbrygga några av de vattentäta skott som brukar finnas mellan olika myndigheter (Axelsson, Bihari Axelsson 2007, Hjern 2007). Men samarbetet med Arbetsmarknadsenheten var till en början trevande. Det var ett av skälen till att utvärderingen inleddes med en intervju med de båda dåvarande handläggarna där (bilaga 3 och 4).

2.2 Samarbetet med Arbetsmarknadsenheten

Den trevande inledningen i samarbetet hade enligt samstämmiga uppgifter från båda håll sitt ursprung i att det var två olika kulturer som möttes. HFAB-byrån med bakgrund från ett tidigare liknande projekt (Petäjä 2007) arbetade i vissa delar väldigt pragmatiskt för att fånga tillfällen i flykten när det exempelvis gällde praktikplatser. Handläggarna på Arbetsmarknadsenheten arbetade med längre framförhållning, större försiktighet när det gällde snabba omställningar eller att skapa överdrivna förväntningar för projektets deltagare. De hade olika sätt att fatta beslut. Tack vare en öppenhet kring skillnaderna verkar man snabbt ha blivit samkörda.

Samsynen när det gällde att få deltagarna att växa som personer verkar ha lett till många möten och informella kontakter mellan handläggarna och projektets handledare både i Haldarhuset och i 24:an. Det infördes också regelbundna formella möten en gång i veckan då man diskuterade varje individ för sig. Vid dessa möten deltog också projektets arbetsförmedlare. Många informanter vittnade också om att de upplevde dubbel stöttning. Detta tyder på att samarbetet utvecklades till det bättre för deltagarna.

I samband med att personer för första gången skrevs in i projektet fick de följa med Arbetsmarknadsenhetens handläggare på studiebesök till aktivitetsgruppen och både bekanta sig med miljön och få ansikten på såväl deltagare som handledare. Denna ”inslussning” upplevdes mycket värdefull av en del deltagare som nämnde det spontant vid intervjuerna och uppskattades av andra när de tillfrågades medan en del inte brydde sig eftersom de inte ansåg sig ha så stor valfrihet.

I sista intervjuomgången fanns det som tidigare nämnts få inskrivna eller tillgängliga deltagare trots att projektet inte var slutfört. Detta kan ha berott på någon form av gnissel i de myndighetsöverskridande kontakterna med en tredje part, Försörjningsstödsenheten vid Utbildnings- och arbetsmarknadsförvaltningen. Handledarna på 24:an menade att det blev till men för deltagarna, när de var så få blev gruppdynamiken sämre. Uppgifter som framkom vid ett tidigare intervjutillfälle tydde på att vissa handläggare på Försörjningsstödsenheten hade dålig kunskap om HFAB-byrån.

2.3 Kommunikationen mellan handledare och deltagare

Att ha en tydlig kommunikation utan missförstånd och feltolkningar är sällan enkelt och kanske extra svårt i den här typen av projekt. Behovet av övertydlig information är mycket stor med tanke på målgruppens bakgrund och att deltagarna har väldigt olika förmåga att ta till sig information. Inledningsvis var det ett par informanter som tyckte att kommunikationen från handledarna var otydlig. De hade tagit till sig information som egentligen var riktad till någon annan. Någon menade att handledarna kommit med olika besked eller någon gång motstridiga besked. Efter att frågan uppmärksammades verkar det att blivit ett mindre problem när HFAB-byrån fick fastare former.

Samtidigt gav ett par intervjuer intryck av att vissa aktivitetsgrupper drabbades av närvaroproblem. Deltagare var sjuka av och till eller hemma för vård av barn. ESF-rådet efterfrågade också en mer omfattande närvaroregistrering och detta kunde sedan avläsas i att ett par intervjupersoner beklagade sig över att kommunikationen ofta var inriktad på

närvarokontroll. Men detta stod inte i motsats till den kombination av uppmuntran och krav som många i aktivitetsgruppen värdesatte eller den fasta struktur som efterfrågades.

Informationen om själva projektet och dess innehåll från Arbetsmarknadsenhetens handläggare innan deltagarna skrevs in upplevdes som diffus av vissa svarspersoner. Men dessa svar var ibland motsägelsefulla när de samtidigt berättade att handläggarna tagit med dem på studiebesök hos aktivitetsgruppen.

2.4 Aktivitetsgruppen

Aktivitetsgruppen var själva basen för alla deltagarna i HFAB-byrån innan de eventuellt gick vidare till yrkesintroduktioner, arbetsträning och praktikplatser.

Inledningsvis verkade aktivitetsgruppen vara något lös i formerna enligt synpunkter från ett par av de intervjuade. Detta gynnade initiativrika deltagare som kunde sysselsätta sig själva medan andra efterfrågade fastare ramar, bättre framförhållning eller ännu hårdare planering i form av schemaläggning av alla aktiviteter. Strukturen förbättrades samtidigt som behovet av social stöttning och flexibilitet verkar ha ökat när projektet fick allt fler deltagare som stod mycket långt från arbetsmarknaden. De mest resurssvaga är de som uppskattade aktivitetsgruppen bäst. Efter ett tag infördes gemensam frukost, som projektet bjöd på. Detta fick enbart positiva reaktioner. Det var inte bara ett sätt att skapa en bra social gemenskap utan verkar också ha varit ett bra tillfälle att skapa den efterfrågade dagliga strukturen och ställa realistiska krav på deltagarna.

Aktivitetsgruppen gästades av olika föreläsare med syfte att öka deltagarnas samhällskompetens, det kunde exempelvis handla om försäkringsfrågor. De flesta svarade att det var bra, men många svarade också på ett pliktskyldigt sätt utan större engagemang och det verkade som om att de inte alltid hade förmågan att ta till sig innehållet. Föreläsningar är kanske inte det bästa verktyget för resurssvaga deltagare och det var heller inget inslag som förstärktes i projektet.

Man gjorde också gruppbesök bl.a. på jobbmässor och arbetsplatser som exempelvis renhållningsverket och brandstationen. Dessa upplevdes positivt men det som främst framhölls var att det gav omväxling till att sitta vid datorn och söka jobb. Individuella besök på arbetsplatser i samband med försök att hitta praktikplatser väckte däremot stort engagemang bland de mer resursstarka intervjupersonerna. Det var en av projektets stora förtjänster att man på ett pragmatiskt sätt och i mycket stor omfattning utnyttjade sin ställning till att ta med många enskilda deltagare till potentiella praktik- och arbetsplatser. Det innebar att en arbetsgivare och en arbetssökande fick tillfälle att mötas ansikte mot ansikte. Det verkar ha varit dessa möten som var mest fruktbara när det gällde praktikplatser som upplevdes som meningsfulla eller som ledde till arbeten. Dessa kontakter med arbetsgivare hade deltagarna knappast klarat av att skapa på egen hand. Det negativa var när dessa möten väckte förhoppningar om praktikplatser som sedan inte kom till stånd.

Den huvudsakliga sysselsättningen i aktivitetsgruppen var att sitta vid datorer och leta jobb, träna på brev och att skriva meritsammanställningar och ansökningar. Detta var individanpassat enligt informanterna, de som inte hade så stor datorkunskap fick hjälp från sin nivå. Det krävs en viss datorvana för att söka sig fram bland alla bemanningsföretag på Internet eller för att fylla i en interaktiv jobbsökning. Någon fick hjälp att för första gången få

en egen e-postadress. Datorerna användes också för olika typer av självstudier, exempelvis språkträning, trafik kunskap eller körkortsteori.

Den vanligaste kritiken var att man kände sig understimulerad av att sitta vid datorerna eller att det blev för långa pass. Några efterlyste mer omväxling, i synnerhet de resurssvaga som också hade svårt att koncentrera sig under intervjuerna. Även de med liten datorvana tyckte det blev för ensidigt att sitta länge vid datorerna.

Efterhand infördes fler omväxlande moment. Besöken av projektets egen arbetsförmedlare väckte som redan nämnts positiva reaktioner och det kom även jobbcoacher på besök. Andra aktiviteter som bidrog till omväxling var friskvårdsträning och forumteater om jämställdhet som behandlas i särskilda avsnitt nedan. Dessa hölls på andra platser och att man inom aktivitetsgruppen använde sig av två olika platser, 24:an och Haldahuset gjorde att förflyttningen mellan dessa bidrog till omväxling. Studietränande moment varierade också mellan dessa båda platser.

2.5 Träning i svenska

Studietränande moment sköttes inom handledargruppen i mer eller mindre organiserad form. En mer systematiserad studieförberedande grupp skapades också. En informant som deltog i denna grupp upplevde inte att den motsvarade hans förväntningar. Lärarna var visserligen bra men ambitionsnivån bland deltagarna var mycket olika och det var ofta problem med frånvaro. Detta tror jag är en återspeglning av den låga studiemotivation som nästan alla intervjuade gav uttryck för. De var intresserade av jobb inte studier. Flera saknade också rätt till studiemedel efter att ha avbrutit utbildningar inom den kommunala vuxenutbildningen. Den pedagogiska kompetensen och erfarenheten hos ett par av handledarna utnyttjades ändå till undervisningstillfällen i engelska och svenska som uppskattades av alla jag talade med.

Svenskträningen för invandrare verkade bli allt mer strukturerad under projektets gång vilket helt enkelt var en anpassning till ett mycket starkt behov. Att flertalet invandrare hade genomgått de kurser i Svenska för invandrare som erbjuds av kommunens vuxenutbildning och som är anpassad efter deras olika förutsättningar innebär inte att de förvärvat tillräckliga kunskaper för att kunna komma in på arbetsmarknaden. Att vissa ändå upplevde att de slutfört sin utbildning gjorde dem knappast motiverade att träna vidare på eget initiativ. Dessutom är det rimligt att tro att många tappat sina kunskaper, i synnerhet de som inte varit ute på aktiviteter eller praktikplatser utan tvingats att vara hemma i långa perioder. Även om språkbegränsningarna inte var något större hinder vid intervjuerna är kan det ses som ett stort hinder för att komma ut på arbetsmarknaden.

Det fåtal som sa att de hade haft förväntningar på att få träna svenska i HFAB-byrån var också nöjda med den träning de fått. Dels hade miljön inneburit regelbunden träning, dels hade de fått göra många olika övningar som de tyckte var anpassade efter deras förutsättningar.

Vid den sista intervjun i februari 2011 med en välutbildad man från Mellanöstern som hela tiden gick över till att tala engelska när han fick svårt att uttrycka sig på svenska framgick att projektet tagit in en lärare från vuxenutbildningen. Läraren besökte Haldahuset en gång i veckan och undervisningen skedde därmed ännu mer regelbundet och strukturerat. Intervjupersonen var utskriven men gick ändå på denna undervisning eftersom han inte såg så många andra möjligheter att lära sig bättre svenska.

Slutsatsen är att HFAB-byrån fyllde ett tomrum i samhället när det gäller dessa invandrares möjligheter att förbättra och underhålla sin svenska och därmed stärka sin ställning gentemot arbetsmarknaden. Det är också ytterligare ett exempel på ett överbryggande samarbete som krävs om man på allvar vill integrera denna grupp i det svenska arbetslivet.

2.6 Friskvårdsaktiviteter

Friskvårdsaktiviteterna startade med föreläsningar och övergick sen i lösa former till promenader eller att man gick och bowlade tillsammans i aktivitetsgruppen. Det fanns som tidigare nämnts en efterfrågan på mer omväxlande sysselsättningar.

Efter ett tag upprättades ett samarbete med Högskolan i Halmstad. Det innebar att man regelbundet en gång i veckan besökte högskolans idrottshall och under ledning av studenter i biomekanik, folkhälsovetenskap och idrottspedagogik hade olika former av fysisk träning, från bollspel till styrketräning.

Intervjuerna visade med något undantag att detta var ett mycket uppskattat inslag bland dem som valde och hade förmåga att delta. Inledningsvis var det små grupper där det kunde uppstå närvaroproblem. Men handledarna fick lovord för att var duktiga och tillmötesgående. Deltagarna fick vara med att påverka valet av träningsform och det anpassades efter var och ens förutsättningar. Flera informanter tyckte att det vore bra att utöka detta inslag och därefter utökades det till två tillfällen i veckan.

HFAB-byrån fyllde här ett tomrum, den grupp man vänder sig till är i högre grad än andra drabbad av ohälsa (Markovic & Mahmoudi 2011). Av kulturella eller ekonomiska skäl söker man inte upp de träningsinstitutioner som finns i samhället. Man har svårt att motivera sig att träna på egen hand (jfr Borgman & Torstensson 2010 s 16).

Istället för föreläsningar om vikten av friskvård erbjöds deltagarna riktig fysisk träning. Ett par informanter lyfte själva fram att det hade gett dem nya insikter. De glömde bort sina problem när de tränade och de drog också slutsatsen att man mår bättre psykiskt om man är fysiskt aktiv. I en kandidatuppsats i biomekanik och biomedicin visar två studenter som svarade för friskvården för en grupp från HFAB-byrån att träningen bidrog till minskad fysisk smärta, ökad muskelstyrka och även stärkte den psykiska hälsan (Markovic & Mahmoudi 2011).

2.7 Jämställdhet och forumteater

I projektets ansökan till ESF-rådet angavs att jämställdhetsfrågor skulle diskuteras med deltagarna som ett utbildningsinslag. Fokus skulle riktas på att väcka intresse för att bryta traditionella könsbarriärer inom vissa yrkesområden som exempelvis vård och teknik. Målsättningen var att alla deltagare i projektet skulle få denna jämställdhetsutbildning.

Inledningsvis skedde denna utbildning i form av föreläsningar. En bit in i projektet startades ett samarbete med Kvartersteatern i Halmstad. Det är en amatörteaterförening som funnits sedan 1980-talet i två bostadsområden där HFAB har stora fastighetsbestånd och där också majoriteten av projektdeltagarna är bosatta. Teatern håller även till i det mer centralt belägna Kulturhuset i Folkets Park.

Vid besök på Kulturhuset varannan vecka med aktivitetsgruppen fick deltagarna ta del av frågan om jämställdhet genom s.k. forumteater. Denna teaterform innebär att olika scener spelas upp som handlar om någon förtryckssituation och där åskådarna på olika sätt får gripa in och påverka förloppet genom att föreslå lösningar på situationen. Åskådarna kan själva agera eller ge instruktioner till någon av skådespelarna och scenen spelas om så att man kan se hur situationen kan förändras med den föreslagna lösningen. Detta kan upprepas flera gånger och därefter håller man en gemensam diskussion kring de olika problemen och lösningarna som gestaltades.

Medan en del av de intervjuade hade svårt att komma ihåg föreläsningen om jämställdhet så var det med stor glädje som andra berättade om forumteatern. De menade att det inte bara var så roligt och engagerande att de för en stund glömde sina egna problem. Det var också stärkande för självkänslan att få delta själv, komma med förslag på lösningar och medverka i diskussionerna tillsammans med de entusiasmerande skådespelarna i Kvartersteatern.

Det är ingen överdrift att påstå att inslaget om jämställdhet växte till att bli något mycket mer än det var tänkt från början.

2.8 Yrkesintroduktioner och praktikplatser

Närheten mellan handledare och deltagare har varit en styrka i HFAB-byrån. Det framgår tydligt när informanterna överlag berättar att de är nöjda med den matchning de har fått till olika yrkesintroduktioner och praktikplatser. Handledarna har varit lyhörda för deltagarnas erfarenheter och i görligaste mån tagit hänsyn till deras önskemål och synpunkter. Det märktes inte minst bland dem som fått placering i olika praktikplatser inom Haldahuset på exempelvis dataprojektet (digitalisering av kommunprotokoll) cykelverkstaden, metallverkstaden eller syavdelningen.

Flera av de intervjuade har deltagit i olika yrkesintroduktioner som rör lokalvård, måleri, grönyteskötsel, logistik och lager, däckmontering, personlig assistans och butiksbiträde. Introduktionerna har bestått av både teoretiska och praktiska moment samt studiebesök. HFAB-byrån har utnyttjat både extern och intern kompetens till introduktionerna. De flesta introduktionerna har beskrivits som genomarbetade och givande medan någon ansetts vara lite lös i formerna enligt ett par deltagare. Det är inte alltid så lätt att första gången få en helt fungerande uppläggnig.

Butiksintroduktionen verkade vara ett initiativ för att möta en stor efterfrågan från många kvinnliga deltagare (båda kvinnorna och mannen som berättade om detta upplevde att de matchades till bra praktikplatser). Det är ännu ett bra exempel på den pragmatiska handlingskraften inom projektet där man utnyttjade handledarnas erfarenheter och nätverk fullt ut. Andra exempel är att det inom lager- och logistikintroduktionen gick att få fram en utbildningsplats till truckförarekort som krävdes för en praktikplats och som bidrog till att den omvandlades till en fast anställning. Man försökte också bistå med att förnya en deltagares svetslicens. (Detta var i en tidpunkt när Arbetsförmedlingen mer eller mindre lagt ner denna typ av hjälpåtgärder för långtidsarbetslösa). En person med en blandning av aktivitets- och försörjningsstöd lyckades få en meningsfull praktikperiod förlängd tack vare flexibiliteten hos projektets arbetsförmedlare.

Samtidigt som den ovan beskrivna pragmatiken var en framgångsfaktor i projektet var den också en negativ faktor för vissa deltagare. För de deltagare där yrkesintroduktionerna och praktiken ledde vidare till arbete var framgången ultimat. För många andra hade förväntningarna skruvats upp i samband med dessa insatser och några informanter hade svårt att dölja sin stora besvikelse över att det inte lett till arbete. Andra var ändå nöjda med att de hade haft en meningsfull sysselsättning och att de åtminstone fått en bra referens. Synen på praktikplatserna och de arbetsledare de hade haft där var i allmänhet positiv även om det fanns några exempel på att kommunikationen varit sämre, att man känt sig utnyttjad eller blivit tilldelad meningslösa arbetsuppgifter.

I försök att komma med konstruktiv kritik menade ett par informanter att man borde satsa på yrkesintroduktioner och praktikplatser inom områden där det kan förväntas finnas behov av att anställa personal framöver. Säsongsbetonade yrkesområden som grönyteskötsel och däckbranschen sågs inte som områden där det är så lätt att bli anställningsbar även om man kan ha förhoppning att komma med i det nätverk av tillfällig personal som behövs vid arbetstoppar.

Att HFAB-byrån trots allt lyckades få fram så många praktikplatser som man gjorde under den mycket djupa lågkonjunkturen är imponerande. Det skedde dessutom i konkurrens med andra aktörers jakt på praktikplatser, exempelvis ungdomsprojektet Ung i Fokus i Halmstad, projekt vid Region Halland, Arbetsförmedlingens Jobb och utvecklingsgaranti och Högskolan i Halmstad.

2.9 Den sociala aspekten

Den sociala kontakten mellan handledare och deltagarna och mellan deltagarna sinsemellan har varit mycket positiv och viktig enligt flertalet av de intervjuade. Om de inte varit med i HFAB-byrån hade de tvingats sitta hemma och de flesta menar att det inte varit bra för dem. Nu kunde de få en möjlighet att förbättra sina vanor. De generaliseringar som ibland handlar om att majoriteten i denna samhällsgrupp utnyttjar bidragssystemen och inte vill ut och göra rätt för sig är missvisande (jfr Johnson 2010).

Att många av intervjupersonerna visade sig vara omgivna av stor social problematik speglar sannolikt hur det såg ut bland samtliga deltagare i projektet (jfr Engstrand, Andersson och Vesterberg 2010). Detta var inte bara en utmaning för handledarna utan också för den sociala aspekten i projektet.

I de inledande intervjuomgångarna framkom synpunkter på att det var en nackdel att sammanföra personer med så olikartad social bakgrund. En person med stor problematik hade hoppats på att det skulle bli ett tillfälle att komma från personer med samma problematik som hans egen. En annan som tyckte att hon hade mindre egen problematik besvärades av personer med större problematik än vad hon själv hade.

Det finns en risk att personer med liknande bakgrund och problem kan ha negativt inflytande på varandra. Men efterhand som intervjuerna blev fler var det allt fler som tvärtom menade att det var bra att komma samman och att man hjälptes åt att stötta varandra. Ett mycket konkret exempel är hur två deltagare inspirerade varandra att söka in på en yrkesutbildning och där den ena faktiskt kom in (men fick avbryta när hon inte fick studiemedel).

Orsaken till att den sociala gemenskapen fungerat ligger i mycket hög grad hos handledarnas förmåga och engagemang att styra grupperna och skapa en stöttande och inkluderande gruppdynamik. Den gemensamma frukosten i aktivitetsgruppen var som nämnts ett mycket uppskattat inslag och skapade en bra social utgångspunkt i gruppernas dagliga verksamhet. Flera svarspersoner pekade på att handledarna är olika personligheter och att det var en tillgång för projektet. Vissa deltagare verkade vara mycket känsliga för personkemi, men de hittade ändå någon handledare att knyta an lite mer till. Några av de intervjuade hade också på eget initiativ knutit kontakter med deltagare i gruppen medan andra höll sig mer för sig själva. Vissa framförde att alltför korta inskrivningsperioder var ett hinder för att bygga sociala broar. När man var på väg att lära känna någon kunde den plötsligt försvinna. De varaktiga vänskaperna som omtalades i intervjuerna hade skapats i den s.k. kvinnogruppen.

Kvinnogruppen skapades också som ett sätt att rusta självförtroendet och därmed öka närheten till arbetsmarknaden. Den omfattade först sju personer men efter tolv veckor fanns bara tre kvar. De andra hade hoppat av pga. olika skäl, däribland språksvårigheter. De tre kvarvarande blev mycket sammansvetsade och lovordade sin handledare.

Den sociala kontakten mellan svenskar och invandrare fungerade bra enligt samstämmiga uppgifter från informanterna. Det hinder som nämndes i några fall handlade om språksvårigheter. Ett par av svenskorna tyckte att projektet bättre kunde ha tillvaratagit möjligheten till kulturellt utbyte och det kom förslag på att utöka en aktivitet med gemensam matlagning med tema från olika länder.

Den sociala aspekten har varit en av projektets större framgångsfaktorer enligt deltagarna. Ledordet för handledarna har varit engagemang, vilket kommit till uttryck i att alla deltagare känt en mycket stark stötning och därmed också kunnat bidra till att stötta varandra.

2.10 Målsättningarna

Ju fler personer med komplicerad och olikartad bakgrund som tillfrågades, desto svårare blev det att tolka svaren huruvida deras medverkan i projektet påverkat livssituationen på ett positivt sätt. Begreppet livssituation grundar sig i en mycket subjektiv upplevelse. Tolkningen blir ännu svårare när man tänker på hur många olika saker som kan tänkas ingå i livssituationen. Därför är det inte konstigt att det var svårt för många besvara dessa frågor, de hade svårt att skilja ut betydelsen av att vara med i projektet från alla andra saker som påverkade deras livssituation.

En samlad bedömning är ändå att drygt 90 procent av de intervjuade menade att deras livssituation hade förbättrats, respektive att de fått en starkare tilltro till sin förmåga att påverka den egna livssituationen. Även med viss osäkerhet i denna bedömning är det rimligt att dra slutsatsen att målsättningen om 80 procent uppnåddes.

En studentuppsats i folkhälsovetenskap vid Högskolan i Halmstad behandlar frågan om livskvalitet ur långtidsarbetslösas perspektiv grundat på djupintervjuer med åtta deltagare i HFAB-byrån. Resultatet visar bl.a. på att nästan alla som intervjuades tyckte att det var bra att komma hemifrån på dagarna. Att få nya sociala kontakter och delta i olika aktiviteter bidrog till att öka livskvaliteten (Borgman och Torstensson 2010 s. 25). Begreppet livskvalitet är lika

svårdefinierat som begreppet livssituation, men man kan ändå hävda att resultaten validerar varandra.

Ett par personer med särskilt svår social bakgrund (missbruk och kriminalitet) berättade att de hade fått extra socialt stöd från Utbildningsförvaltningen i form av kontinuerlig kontakt med kurator eller psykolog. För många andra var det en ny upplevelse att genom HFAB-byrån få daglig kontakt med en stödperson i form av projektets handledare i aktivitetsgruppen. Den kontinuerliga kontakten skapade förutsättningar för handledarna att fånga lämpliga tillfällen att höja deltagarnas målsättningar och motivation, vilket är faktorer som går att koppla till WHO:s definition av livskvalitet (World Health Organization WHO definition of Health 2010). Oberoende av projektets kvantitativa målsättning att förbättra deltagarnas livssituation kan man konstatera att HFAB-byrån i samverkan med Arbetsmarknadsenhetens handläggare fyllde ett tomrum när det gällde att erbjuda en mer kontinuerlig form av stöttning till målgruppen.

När det gäller målsättningen att 80 procent av deltagarna skulle uppleva att deras ställning på arbetsmarknaden har stärkts visar utvärderingen att den har uppfyllts. Så gott som alla hade denna positiva inställning, även de med språksvårigheter och de som skapat förväntningar om att få arbete som sedan inte infriades. Återigen måste en reservation göras för att många verkade uppfatta frågan på olika sätt. Det vanliga var nog att man gav uttryck för ett allmänt omdöme om att HFAB-byråns verksamhet hade varit bra.

Resultatet måste också ses i ljuset av att många i förhand hade lågt ställda förväntningar på projektet och att förväntningarna på att komma närmare arbetsmarknaden sjönk när finanskrisen bidrog till att arbetslösheten ökade kraftigt. På frågan om hur man såg på framtiden efter projektet fanns det också vissa som målade upp en dyster bild. Men samtidigt kunde de flesta svara på frågan om vilket deras drömjobb skulle vara. Svaren visade att det fanns förhoppningar som i många fall inte var realistiska. Detta kan ses som en indikator på att projektet bidrog till att skapa individuella målsättningar om att i framtiden uppnå en starkare ställning på arbetsmarknaden.

För att underlätta för respondenterna att tala om vad de tyckte om HFAB-byrån i allmänhet ställdes frågan om de hade deltagit i andra liknande projekt och om de i så fall kunde göra någon jämförelse. Det var färre än förväntat som redogjorde för tidigare medverkan i andra projekt. Men de jämförelser som gjordes var överlag till fördel för HFAB-byrån och det som lyftes fram var då projektets mångsidighet och handledarnas engagemang och kompetens.

Slutligen kan nämnas att intervjuerna inte gav riktigt bra svar på om målsättningen att alla skulle ha medverkat i jämställdhetsutbildning uppfylldes. Några kom inte riktigt ihåg om de hade deltagit i någon aktivitet som tog upp jämställdhetsfrågor. Detta gällde när utbildningen hade formen av föreläsningar. Efter att formen ändrades till forumteater blev intrycken däremot både tydliga, varaktiga och stärkande.

3. SLUTSATSER

Sammanfattningsvis kan vi peka på några av de mer påtagliga hindrande faktorer respektive framgångsfaktorer i projektet som har lyfts fram i denna genomförandevärdering.

- Otydlig kommunikation mellan handledare och deltagare kan vara hindrande för att skapa en fast struktur i projektet. Målgruppen kräver dessutom övertydlig information. I sämsta fall kan deltagare spela ut handledare mot varandra. Kommunikationen förbättrades efterhand som projektet blev mer samkört. Detsamma gäller kommunikationen med den viktigaste medaktören, Arbetslivsförvaltningen.
- Alltför mycket datorbaserade individuella aktiviteter kan vara hindrande för att det riskerar att bli ett ensidigt, tröttande och för vissa deltagare understimulerande sätt att fylla ut tid (särskilt om de har låg datorkunskap). Omväxlande typer av aktiviteter infördes mer och mer under projektets gång men det räckte inte till för att tillfredsställa allas ”behov av omväxling”. Detta är naturligtvis en resursfråga som måste ställas mot ett realistiskt krav att vara alla till lags.
- Gemensamma föreläsningar i alltför stor omfattning kan vara hindrande i synnerhet om gruppen saknar studievana eller studiemotivation. Denna slutsats drogs inom projektet och man ersatte med mycket stor framgång föreläsningar om jämställdhet och friskvård med praktiska moment.
- Det krävs hård styrning i flödet av deltagare in och ur projektet. För många eller för få deltagare i olika aktiviteter kan vara hindrande för gruppdynamiken och den sociala gemenskapen.
- Projektets pragmatiska inriktning kunde upplevas som en framgångsfaktor av många deltagare och en hindrande faktor av enstaka deltagare. Förmågan att sätta ihop flera olika yrkesintroduktioner ledde till att många kunde delta i dessa med stor behållning. Någon introduktion blev inte lika lyckad som de andra och gav sämre behållning till deltagarna. Den pragmatiska förmågan att i en svår lågkonjunktur få fram praktikplatser såväl inom som utöver bostadsbolagets nätverk av olika arbetsgivare var i ett samhällsekonomiskt perspektiv en stor framgångsfaktor. Denna uppfattning delades förstås av de deltagare som hamnade på bra praktikplatser och de som fick hjälp att gå vidare till ett arbete. Andra upplevde detta som en hindrande faktor, det hade skapat stora förväntningar som sedan inte infriades utan ledde till besvikelse.
- Kontinuiteten i kontakten mellan såväl projektets arbetsförmedlare som handledare och deltagarna var en framgångsfaktor. Den resulterade i en lyhördhet som ledde till att projektet förmådde att ge en riktig innebörd i det modebetonade begreppet matchning. Så gott som alla intervjuade upplevde att de fått en bra matchning eller åtminstone så bra som det var möjligt.
- Kontinuiteten i kombination med engagemanget och mångsidigheten hos handledarna bidrog också till framgångsrika pedagogiska moment och socialt utbyte för deltagarna samt till överbryggande kontakter och samarbete med andra mer permanenta institutioner i samhället.

3.1 Lämnar HFAB-byrån ett tomrum efter sig?

Här kan man resa frågan om det finns förmåga att axla den roll som HFAB-byrån spelade och i vad mån den kommer att lämna ett tomrum efter sig.

- Kommer kommunens aktivitetshus, Haldahuset, att kunna ta tillvara några erfarenheter efter HFAB-byråns verksamhet där?
- Svenskträningen för invandrare som utvecklades från lösa former till ett strukturerat samarbete med den kommunala vuxenutbildningen?
- Forumteatern i samarbetet med Kvartersteatern som stärkte deltagarnas självbild och tilltro sin egen förmåga?
- Friskvårdssamarbetet som utnyttjade Högskolans nybyggda idrottshall och kompetens hos studenter i biomekanik, hälsovetenskap och idrottspedagogik?
- och det kanske viktigaste - projektets rekrytering av en egen arbetsförmedlare som verkade ute på fältet i regelbunden kontakt med projektdeltagarna.

Den 16 april, två veckor innan HFAB-byrån avslutats kunde vi läsa i den lokala tidningen Hallandsposten att HFAB till hösten kommer att anställa en egen arbetsförmedlare som i ett tvåårigt projekt ska verka ute på fältet i de av bolagets bostadsområden där arbetslösheten är som störst. Därmed kommer ett tomrum att åtgärdas, åtminstone tillfälligt.

Referenser

Axelsson, Runo och Bihari Axelsson Susanna (red.) (2007): *Folkhälsa i samverkan mellan professioner, organisationer och samhällssektorer*. Studentlitteratur

Bengtsson, Hans (1997): *Steget till ett arbete? Processutvärdering av ett arbetsmarknadsprojekt för långtidsarbetslösa*. Rapport nr 7 Wigforssinstitutet, Högskolan i Halmstad.

Borgman, Anni och Torstensson, Mia (2010): *Livskvalitet och främjande insatser ur långtidsarbetslösas perspektiv – en kvalitativ intervjustudie*. Uppsats i folkhälsovetenskap 61-90 hp, Sektionen för Hälsa och Samhälle, Högskolan i Halmstad

Engstrand, Åsa-Karin, Andersson, Josefin och Vesterberg Viktor (2010): *Bortom Lissabonstrategin – Om projektarbetares erfarenheter av inkluderingsarbete*. Vetenskaplig skriftserie från Remeso, Temagruppen integration i arbetslivet 2010:1

Framtidsutbildning (2006): *Kraftkällan. Ett arbetsmarknadsprojekt för dig som bor i Falkenberg*. Utvärderingsrapport 2006-12-11

Hjern, Benny (2007): *Samverkan – inneord eller en utmaning för den svenska modellen*. I Axelsson, Runo och Bihari Axelsson Susanna (red.) (2007): *Folkhälsa i samverkan mellan professioner, organisationer och samhällssektorer*. Studentlitteratur

Hildingsson, Carina och Bäckstöm Ingegärd (2005): *Arbetsplatspraktik med handledning för arbetslösa invandrare. Ett samarbete mellan kommun och landsting*. Äldrecentrum Västerbotten Rapport 2005:3

Jansson, Sven (2008): *Handledning för uppföljning och utvärdering inom Socialfonden 2007-2013*. Svenska ESF-rådet, Europeiska socialfonden (stencil).

Johnson, Björn (2010): *Kampen om sjukfrånvaron*. Arkiv förlag

Koch, Tina & Kralik, Debbie (2006): *Participatory Action Research in Health Care*. Oxford: Blackwell Publishing

Markovic, Liljana & Mahmoudi, Milad (2011): *How does physical training affect sedentary long-term unemployed? An intervention study in association with Halmstad Fastighet AB-Bureau*. Kandidatuppsats i biomekanik och biomedicin, Sektionen för Ekonomi och Teknik, Högskolan i Halmstad

Patel, Runa och Davidson, Bo (2004): *Forskningsmetodikens grunder*. Lund, Studentlitteratur

Petäjä, Ulf (2007): *Hemservice- och Grannskapsprojektet. Ett projekt i samverkan med Arbetslivsförvaltningen, Arbetsförmedlingen och Halmstads Fastighets AB*. Stencil, Sektionen för Hälsa och Samhälle, Högskolan i Halmstad.

World Health Organization 2010. WHO definition of Health. Hämtad 2011-05-25 från <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>

